

Hubert Ildikó

Örök hírnévnek zengése

Baróti Szabó Dávid (Barót, 1739 – Virt, 1819) ex-jezsuita szerzetes kéziratban maradt munkái közt akadtam rá Sidronius Hosschius két elégiafüzérének (*A szenvedő Krisztusról és Szent Péter siralmai*) fordítására.¹ A fordítások kiadásának előszavában írtam arról, hogy a németalföldi jezsuita szerző, Sidronius de Hossche (1596–1653) Európában igen népszerű, latin nyelvű verseiből 1793-ban az egri nyomda válogatást tett közzé. Ez tartalmazza azt a két versfüzért is, amelyet költőnk magyarra fordított. A latin elégiák egri megjelentetésének körülményeiről a kötet nem árul el adatokat.²

Baróti Szabó Dávid költészetünkben betöltött szerepét, korára és az utána következő költői nemzedékre tett hatását szakirodalmunk számontartja. Most Baróti Szabó két egri vonatkozású költeményét ajánlom a Napút folyóirat olvasóinak figyelmébe: *Eggy Egri Aszszony' Vitéz tselekedete* és az *Egy vitézkedő Magyar Aszszony' Beszéde a' Törökhöz* címűt. Baróti Szabó a magyar nyelvnek, hazájának, történelmi és keresztény múltjának hű őrzője/megidézője volt egész életében. A témájában egri kötődésű versek nemcsak ezt igazolják, hanem – Horváth Balázs költőnkéről írt tanulmánya alapján – többet is: „...ő énekl meg először azt az asszonyt, ki látva férje elestét, kiragadja kezéből a kardot, fegyverzetét magára ölti, a törökre ront, s csak miután már többnek kioltotta életét, tér vissza, hogy megadja elhúnyt férjének a végtisztességet.

Vannak a költemény nyelvében egyes megkapó helyek; kivált azon sorok kötik le figyelmünket, melyekben az ostrom tüze szokatlan erős vonásokkal van rajzolva: Vára körül vala véve török kelevésszel Egernek... [stb.]

Vörösmartyinak fényes dictiója – tanítja Gyulai Pál³ – már itt megvan embriójában. Vörösmarty maga is írja, hogy nagy hatással volt reá. De a mily erős korához képest a nyelvben [Baróti Szabó]: oly gyöngye az indulat festésében. A nő kétségbeesését, fájdalmát, mely hőssé teszi, nem tudja rajzolni sehol.⁴

Mint egy ókori tragédiában (vagy mint az Eger várát védő, későbbi romantikus képi megjelenítésekben⁵) láttatja a vers – még ha lélekábrázolás hiányában, kidolgozatlanul is – a cselekedet heroikusságát. Nem véletlenül tudta így megjeleníteni mindezt Baróti Szabó, aki a jezsuita iskolarendszerben nemcsak

¹ *A szenvedő Krisztusról. Szent Péter siralmai. Sidronius Hosschius elégiái Baróti Szabó Dávid fordításában*, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Bp., 2012.

² Sidronius Hosschius, *Elegiae selectae*, Agriae, 1793.

³ [Horváth Balázs lábjegyzetének hivatkozása] Egyetemi előadásai: könyomat.

⁴ Horváth Balázs, *Baróti Szabó Dávid s néhány kiadatlan költeménye*, Kassa, 1888, Ries Lajos Könyvnyomdája, 67.

⁵ Papp, Júlia, „...A nőket sehol sem látjuk valami vérengző foglalkozásban...”. Székely Bertalan *Egri nők című festményének történeti forrásai*, Művészettörténeti Értesítő 63, 2014/2, 325–344.

megismerte az ókori klasszikusokat, hanem – ma már források ismeretében tudjuk – latinul megírt, gyakorlati fogalmazások, verselések során el is sajátította azokat. Vergilius Aeneisének legszebb fordítását jelentette meg 1813-ban, de természetesen ezt a fordítását megelőzték más, klasszikus mértékű (Horatius, Vergilius stb.) versfordításai is. Az *Eggy Egri Asszony' Vitéz tselekedete* című költeményében nemcsak formális utalást találunk a trójai mondakörre (például nevek emlegetésével: *Pentezilea*, *Szimonis* stb.), hanem a görög mitológiából ismert amazonok harcára való áthallással, párhuzamot teremtett az egri nők és azok rettenthetetlen bátorsága között, mintegy előképül használva az ókori példatárat. Bár Vergilius művének fordítását csak öregkorában jelentette meg, míg az alább közreadott költeménye 1786-ban látott napvilágot, mégis olyannyira beépült egymásba a trójai háború és az 1552-es várvédő ostrom egyes részleteinek megjelenítése, hogy szinte sugallja a vers továbbélését a műfordításban. Tán nem érdektelen az amazonok harcát, kis részlettel, az ő fordításában⁶ felidézni:

*A' hadak' éke, Kamilla pedig, valamint Amázon
A' viadalra ki-nyílt mellyel, puzdrája le-lóguán
Oldala bal részén, forog a' testnek ijesztő
Halmai köz'tt, és most szívós kópjájit ereszti,
Most perget keziben soha nem fáradva szekertét,
Zeng vállán az arannyal-vont kéz-ijja, 's Diána
Fegyvere. Még mikoron hátrálni talál-is az ellen
Tábor előtt meg-fordítván idegével az ívet;
Szembe-repülő nyíllakat ont az utána jövőkre.
Válogatott Szűzek vannak mellette: Larína,
Tulla, 's rezes baltát-viselő Tarpéja; fejenként
Mind Olaszok, kiket ő maga választott-ki Kamilla
Önn díszére, 's hogy a' békés, és hartzos üdőben
Szólgálatyokkal, mint Fej'edelem asszonyok, élne,
Millyenek a' Trátz nemzetből az Amázonok, a' melly
Korban Termódon' parttyán táborba verődvén,
S tarkás fegyveriket fogván viadalnak erednek:
vagy pedig Hippolite mellett; vagy-is, a' mikor hartzos
Pentezilea, heves szekerén, viadalmi helyekről
Meg-fordúl, és a' kisdéd, 's fél-hóldhoz-hasonló
Paizst-viselő deli lány-seregek tombolnak előtte.
Kit rontál-meg előbb, kit utólszor, rettenetes Szűz!
Dárdáddal? vagy-is hány embert vertél-ki világból?*

Baróti Szabót⁷ izgathatta a téma megéneklése, mert a várvédő asszonyt meg is szólaltatja a másik, kisebb terjedelmű, *Egy vitézkező Magyar Asszony'*

⁶ Virgilius' *Énéisse*. Ford. Baróti Szabó Dávid, II. kötet, VI–XII ének, és az eklogák, Pest, Trattner' betűivel, 1813, XI. könyv, 249.

⁷ Baróti Szabó Dávid 1764–65-ben a költészet tanára, valamint a tanulók vasárnapi hitszónoka volt Egerben. Bizonyára már ekkor megragadta képzeletét a hely történelmi múltja.

Beszéde a' Törökhöz című versében. Az asszony törököt megszólítása (*Magyar Asszony száll veled; a' kit // Nem tábort-követő ringyóság birt-meg...*) a hazaszeretet női szájából elhangzó vádbeszéde a mindent és mindenkit elpusztító pogány hódítók ellen. *Nagy szívének fájdalma* teszi cselekvő tette a szavait. Nem véletlen, hogy egyes szám első személyben hangzik el a bátor magyar asszony / a költő sodró lendületű panasza. (Zrínyi Miklós hatása, akiről szomorújátékot is fordított latinból, az irodalmi minták számbavételekor ugyancsak eszünkbe jutott.)

A betűhív közreadást, a régi helyesírást (bár nehezebb olvasni) a verselés megőrzése indokolta. A lapalji jegyzetek elárulják, hogy a költő ugyanazon versének változatait többször is megjelentette újabb és újabb köteteiben (1786, 1789, 1802). S hogy miért nem hagyta ki ezt a költeményét a későbbi kiadásokból? Baróti Szabó, a pap-költő, nemcsak szerepjátszó lírai alanyként tudott belehelyezkedni az egri várat védők érzelmi világába, hanem hús-vér emberként is. A „fás” ember, ahogy Kazinczy jellemezte a távolságtartó poétát, itt önmaga lehetett. Ha hangosan, az időmérték lüktetésének engedve olvassuk a sorokat, talán könnyebben azonosulunk a valamikori várvédők, vagy éppen Baróti Szabó Dávid *a haza iránt fellobbant szerelmével*.

Eggy Egri Asszony' Vitéz tselekedete. D. F. ⁸

Vára körül vala véve Török kelevézzel, Egernek.
 A' Lakosok levegőt ólmokkal hasítanak: omlik
 A' falból ki-feszültt kőszikla Pogányra, 's az udvas [!]
 Bástyának véres kardok védelmire gyűlnek
 Feljűről; de haszontalanúl: mert végre le-dőjtven,
 'S el-szórván minden gerebet, bé-vitte kegyetlen
 Más az egész tábort a' szállott várba, 's lobogtak
 A' falakonn idegen zászlók, szaladásnak eredvén
 A' Magyarok. De megint (mit nem vis' végbe Hazához)
 Fel-lobbant szerelem (maga gyenge nemére felejtven,
 A' szörnyű viadalt újítani kezdi Fejér nép,
 És falhoz közelebbre Pogányt járúlni nem enged.
 Ó fegyvert, ő nyújt haragot, nyújt bajnoki szívet
 Férfi személyeknek: mer vagdalkozni; szavával,
 És kezivel katonát fel-serkent, ösztönöz: eggyik
 Része vesző házát mutatja; fitogtat ölébenn
 Emlőjén függő Gyermeteskét Férfinek a' más.
 Eggy, Hóldos dandárba vegyűlt Magyar Asszony azonban
 Láta Hazájáért az Urát le-veretve, 's utólsót
 Lelkendezni: kihez közel esvén Anyja (mivelhoggy

⁸ 1786, I. szakasz, 4. könyv, 145–149.

1789, I. kötet, 111–114.

1802, I. kötet, I. könyv, 11–13.

Ó bízta vejét, hogy mérgét töltsé Pogányonn)
 Így szállal röviden: Lyányom, takarítsd el-halottad',
 És haragos könyvel késérd. Amaz erre: valóban,
 Kedves Anyám, úgy mond, ez idő temetésre nem illik:
 Én bajlódjam az holttesttel, 's az Hazámat elhagyjam,
 Melly még él? a' temetést vontatni továbbra;
 Szánjunk egy kis üdőt az Hazánk' segedelmire. Mondá,
 És nagy haragjában meg-fojtá könyveit: és már
 Végső-képp fel-fortyanván, nem rendel-el apró
 Dolgot; hanem maga rendi felett el-szánja, tekélli
 Nagy próbára magát: Férfjéhez tiszta szerelme
 Ösztönt nyújt 's hívsége. Tehát szedi Férfje' levágot
 Testéről a' fegyvereket: fel-tészi fejére.
 A' mérges sisakot; kardot jobb kézbe ragad-fel.
 balra paizst ölt; 's vérbe merültt szemit erre meg-arra
 Hordozván, bíztatja kezét, és éleszti szívét;
 'S Aszszonyi létéről feledékenységre hozódván,
 A' kardhoz gyűjt minden erőt, gyűjt öszve sisakhoz:
 'S a' melly részre dridák felhője levegni leg-inkább,
 'S látszik az Hóld-viselő sereg öszve-nyomódni szorosbann,
 Arra repül; 's nem gondolván maga vesztivel, önti
 A' sok vért; sokakat le-nyakaz, kardjával halált szór:
 Mint Szimois' vize⁹ folytábann a' Lyányi seregben
 Penteziléa forog, mer bajra ki-híni vitézlő
 Férfjiakat, Görögök' seregét pusztítja, 's körül-vett
 Trónjától futamítja gyakran, veri, kergeti viszsza.
 És immár emelíti kezét, 's le-metélni Pogánynek
 Szomjúhozza nyakát; 's leg-előbbször is által-hasítván
 A' sisakot fene kardjával: nem megy-ki világból
 Társ nélkül, úgy mond, az Uram: vért önteni tetszik
 Könyvek helyett; illy harmattal lelkének adózni,
 'S még több testet ezen falakon le-teríteni. Meg meg
 Izgatván fájdalma nagyon, vérengzeni készül.
 Mint mikoronn ontván az ünőnek vérit Oroszlyán,
 Más 'zákmányra fogát körmit köszörüli, 's megintlen
 A' kóstoltt vérben vagon ádáztatja förödni:
 Útat nyitt valamerre magát fordítja; szemébe
 Senki nem áll. Lát e' közben bátyára fel-hágni
 Egy Törököt, 's Hóldos lobogót emelíteni, 's majd-majd
 A' falnak tetejét éríteni kézzel. Azonnal
 Rajta tsap, és tágas vállát friss kardal el-irtja:
 Földre le-húll amaz, és falról le-fityegni tekéntvén
 Szégyenlő karját; hogy kellett aszszonyi kéztől

⁹ „A' vértől-dagadott Szimois, ki-fejezni beszéddel // Hoszszas volna, gonosz tettünkért számtalan inség // Fájdalom, és nyomorúsággal, 's károkkal adóztunk // Bujdosván az egész földön...” In: *Virgilius' Énéisse*. i. m., 230.

Vesznie, bús lelkét az halottak' földire küldi.
 Folyini szerentsésen látván a' dolgot az Aszszony,
 Annál még inkább fel-hevül; 's már vissza sietvén,
 Hogy testét kedves nőssének sírba le-tégye;
 Egy daliás Török újtábann ím' ellene támad,
 'S homlokbann el-tárgyazván rá hajtja dridáját:
 Ó de meg-áll, 's az halált térítvén vissza paizssal:
 Adáz ellenség, úgy mond, ki nem ontod ezen vért;
 'S jobb fülihez rándítja feles rendbéli tsatákban
 Meg-fordultt kardját: le-tsap a' vas; az írott
 Konty' tsútsába merül az ütés; két részre sikamlik
 A' feje, 's két karján az el-oszlott búbja le fordúl
 (Olly tehetős a' bánat, harag) 's illy szózatit adja:
 Aszszony vólt le-verőd, van mit ditsekedjem: eredj már
 Nemtelenebb más lelkeknél; mivel érdemes arra
 Nem vóltál, hogy hasonló sors verjen-ki világból.
 Fosztást rajta mivel, 's maga kardját, 's a' fene Jantsár'
 Vérivel izzódó, 's az el-hintett kő-fali portól
 Bé-lepezett sisakot Férjének sírba menendő
 Testire rakja; 's vegyed, mond, a' magad, és az oroz nép'
 Fegyverit, a' mellyet diadalmas kézzel hozok meg,
 Néked, hitős Társam: majd-majd alkalmas üdő leszsz,
 Hogy síroljalak-el, mikoronn az otromba pogányság
 Lódítván szaladásra magát, rejtezni fog innen:
 Végső tiszteleted míglén meg-légyen, azonbann
 Hatnak végire jártt, 's Haza' romlásának utánna
 Fenn-maradott hólgyed meg-tiszteli testedet ezzel. –
 A' Magyar Aszszonyi nép' dítsőségére koronkint
 E' nagy tételnek fog zengeni híre; 's Amázon
 Nemzetet hogy természet, örök hír-neve lenni Tiszának.

Egy vitézkedő Magyar Aszszony' Beszéde a' Törökhöz.¹⁰

Félre Pogány, illetni ne merj: vasad által ezen test
 Életitől el-válik elébb, mint tiszta szemérme'
 Sérelmét szenvedje. Katzér szemeidnek el-árúlt
 Ál-ortzás képem. – Nem titkolom Aszszonyi létem':
 Ám de, reá vígyázz, Magyar Aszszony szóll veled; a' kit
 Nem tábort-követő ringyóság birt-meg, hogy illy-képp'
 Titkolná nemit el, fel-övedzvén kardal; hanem nagy
 Szívének fájdalma, harag, tí rajtatok álló
 Boszszú, Kedves Hazám' porrá tettétek: halomban

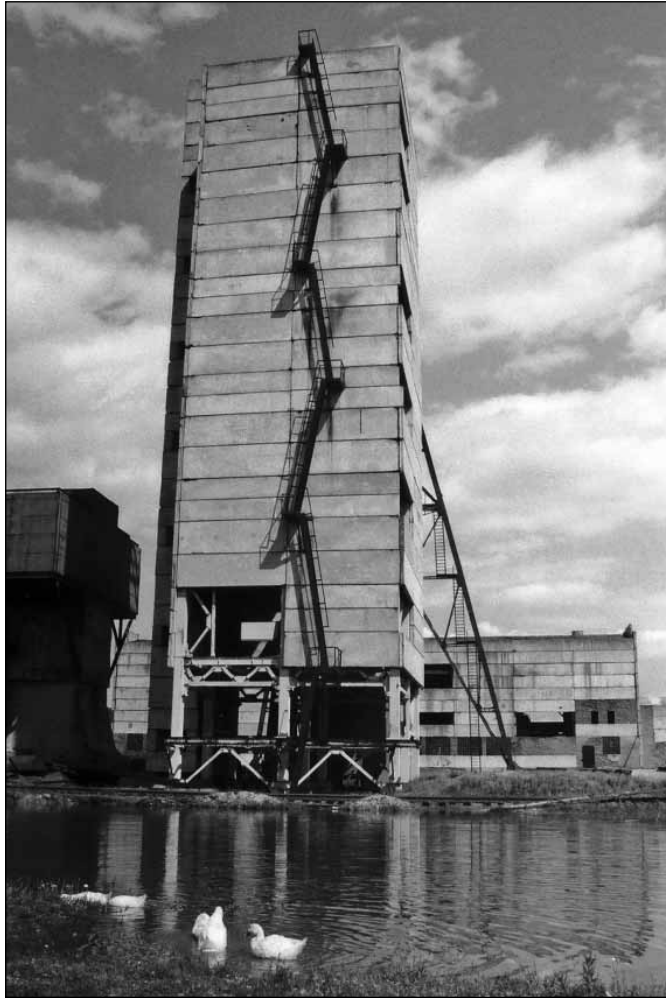
¹⁰ 1786, I. szakasz, 4. könyv, 149–150.

1789, I. kötet, 115.

1802, III. kötet, 1. könyv, 9.

Fekszik Atyám, Uram, édes Anyám: feles ágra kiterjedt
 Nemzetemet mind egy lábíg le-metélte Török kard.
 Ez vitt arra, 's tudom, méltánn, hogy Férjfi személybe
 Öltözém, 's boszszút állnék a' durva Pogányon.
 'S már úgy nézz szemeimbe, hetet Plútónak ebédre
 Küldöttem-le Török fejből; 's virradni szerentsém
 Még ha ki fog, több vérbenn is meg-fördik ezen kar.

Szentpály Miklós

Akna Slatina, Dankó Bence fényképe, 2003

Építsünk magunk
 hegyet és vezessük mélybe
 gyökereit is.